

Den første koleraepidemi i Danmark.

Af H. Kjærgaard.

I året 1831 dukkede en frygtelig smitsot op i Rusland, en sygdom, der forplantede sig som en farsot, og som aldrig tidligere var optrådt i Europa. Det var den asiatiske kolera, hvis hjemsted er Hindustan.

Samme år viste den sig i Hamborg, hvor den kom igen gang på gang, og i de følgende to decennier var der epidemier i Norge, Sverige, Finland og Østersøhavnene. Danmark gik fri indtil 1850, da den første koleraepidemi udbrød i Bandholm på Lolland. Vi hjemsøgte atter af kolera i 1853 — den store koleraepidemi — og igen i 1857 og 1859 — men ikke siden.

I Aarhus var der kolera i 1853 og 1859. De frygtelige tilstande, der rådede i København, hvor der under den store epidemi døde 4737 mennesker, er velkendte. Derimod er epidemien i Bandholm, udenfor lægernes kreds, så godt som ukendt. Og dog fortjener denne den første epidemi i høj grad at mindes, fordi det skyldtes en enkelt mands enestående, målbevidste indsats, at epidemien blev standset, inden den nåede at brede sig.

På det tidspunkt var koleraens årsag fuldstændig ukendt. Bakteriologiens sol stod endnu langt under horisonten, og det var først i 1883, at kolerabacillen blev fundet af Robert Koch.

Lægerne var for 100 år siden ganske vist enige om, at sygdommen skyldtes et ukendt giftstof. Men striden stod om, hvorvidt dette var kontagiøst, d. v. s. smittede fra person til person, eller det var miasmatiske, d. v. s. dannet på stedet som følge af gæring og forrådnelse. Her tænkte man

særlig på de elendige boliger, mørke, skumle og skimlede, det forurenede, stinkende drikkevand, de dårlige afløbsforhold og al den slags snavs og uhumskhed. Denne sidste opfattelse var for 100 år siden den herskende ikke alene herhjemme, men også i England. De læger, som således hældede til denne miasmatiske teori, regnede ikke med smitte ved direkte kontakt, hvilket senere viste sig at være en sørgelig misforståelse.

Disse to forskellige teorier fik afgørende indflydelse på hele sygdomsbekæmpelsen. De læger, som mente, at sygdommen smittede fra person til person, hævdede, at koleraen skulle bekæmpes ved at afspærre og isolere de syge fra de sunde. Men de, der mente, at det var den lokale usundhed, »den epidemiske konstitution«, det var galt med, holdt på, at koleraen skulle bekæmpes med hygiejniske forbedringer. Vi ved nu, at det ikke drejer sig om et enten-eller, men om et både-og.

Midt i august 1850 blev sindene opskræmt ved meddelelsen om, at koleraen havde vist sig i Bandholm. Denne lille ladeplads, som hører under grevskabet Knuthenborg, ligger en milsvej nord for Maribo, og husede dengang 581 indbyggere, for størstedelen fattige daglejere, hvor både mand og kone gik på arbejde, og hjem og børn måtte skøtte sig selv imens.

Koleraen var imidlertid ikke, i modsætning til, hvad der plejer at ske, brudt ud blandt de fattige, men den havde angrebet en af byens mest velhavende og ansete familier, handelsfuldmægtig Lunds, som boede i et stort og godt hus i nærheden af havnen. Her blev først husassistenten, så fru og straks efter manden angrebet, og alle 3 døde efter mindre end et døgn sygdom. Dette gjorde et rystende indtryk på alle, ikke mindst på byens unge læge, dr. Clausen, som stod familien personlig nær. Byen blev nu erklæret smittet af asiatisk kolera. Hvor smitten var kommet fra, kunne ikke oplyses med sikkerhed.

Den 26. august skrev justitsministeriet til daværende kandidat på Almindelig Hospital i København *Peder Ludvig Panum* og pålagde ham »uopholdeligen« at begive sig til

Bandholm og yde de syge hjælp samt træffe de nødvendige foranstaltninger for om muligt at hindre sygdommens udbredelse. P. L. Panum var dengang 30 år. Han havde i 1846 indlagt sig stor fortjeneste ved at bekæmpe en voldsom mæslingeepidemi på Færøerne ved afspærring såvel af enkelte bygder som hele øer, og han havde desuden standset en tyfusepidemi deroppe ved afspærring. Panums grundlæggende iagttagelser over mæslingernes smitteforhold er den dag i dag kendt over hele den civiliserede verden. Panum blev senere professor i fysiologi, og han er den experimentelle biologis fader i Danmark.

Inden Panum nåede frem, indtraf der 5 nye koleratilfælde i Bandholm, og dette medførte, at Lolland-Falsters stift blev sat i karantæne, d. v. s. afspærret fra søsiden. Straks efter Panums ankomst stod det ham klart, at der måtte skaffes hus til ialt 17 børn, og af disse måtte der øjeblikkelig skaffes plads til 8 børn, som var komplet hjælpeløse. De blev foreløbig anbragt i en isoleret del af handelsfuldmægtig Lunds hus, og senere overflyttet til et særligt asyl.

Panum skildrer de frygtelige forhold i disse kolerareder, som her gengives med hans egne ord: »I det første Hus blev de voksne angrebet den 29. August, og døde begge om Morgenen den 30. Det yngste Barn laa endnu til efter Middag i Sengen hos den døde Mor og legede med Billeder, de andre opholdt sig i den anden Stue, hvis Luft var opfyldt af den syges og hans Excrementers Uddunstninger, Faderens af Krampetrækninger afskyeligt fortrukne Lig laa i den usle Seng, foran hvilken Lergulvet var opblødt til et formeligt Morads, hvorhos ingen fremmed vovede at betræde denne Pestbule for at tage Ligene ud af Sengene eller bortfjerne Børnene«.

I den anden familie var der to børn, der var berøvede deres forsørgere, idet faderen lå lig, og moderen befandt sig midt i sygdommens farligste stadium. I det tredie af de huse, hvor børnene var hjælpeløse, var der 3 børn, »hvis Fader siden den 24., og hvis Moder siden den 26. August havde været angrebet af Kolera, begge endnu henlaa i en

betænkelig Tilstand. Manden, en fortrukken, halvtosset Karl, laa i Sengen hos den meget lidende Kone, der med hæs Stemme, fortrukken af Krampe og kollaberet i Ansigtet, beklagede sig over, at Manden ikke ville forlade Sengen for at forrette sin Nødtørft, hvorimod han besværede sig over, at Konen laa forrest og havde taget alle Dynerne (der var kun een). Ogsaa her var et fugtigt Lergulv med et formeligt Morads foran Sengen, og overalt Urenlighed og Uhumkshed i højeste Grad. Børnene laa i Kammeret ved Siden af i en Seng med muggen Halm og de usleste Pjalter uden Dyne eller Tæppe«.

Panum var straks klar over, hvilket alvorligt problem, disse børn frembød, og han ræsonerer således: »Disse 8 ulykkelige Børn maatte under alle Omstændigheder udrives af deres i Sandhed ynkelige Situation og underbringes endnu om Eftermiddagen den 30. August. Men man maatte være vis paa, at Kolera ikke kunde smitte, hvis man havde vovet at tiltvinge disse Børn, der da havde maattet overgives til Sogneforstanderskabet i Østofte, et Underkomme i Huse, som endnu var forskaanede af Sygdommen, og sprede dem over dette store Sogn. Godvillig vilde desuden ingen have taget imod dem, da man troede at have set Tilfælde, hvor Sygdommen ved Børn var bragt ind i forhen ikke angrebne Familier. Derhos vilde en saa inkonsekvent Fremgangsmaade have umuliggjort Gennemførelsen af enhver Spærring.«

Panum havde sin plan rede, og den gennemførte han i mindste detaljer. Han havde besluttet overfor koleraen at anvende sin afspærringsmetode, som på Færøerne havde givet så enestående resultater. De hjælpeløse børn blev, som nævnt, foreløbig anbragt i familien Lunds hus, og så senere overflyttet til et særligt asyl, der indrettedes i et skipperhus. Handelsfuldmægtig Lunds hus blev med grev Knuths bistand indrettet til et kolerahospital med 13 senge foruden et observationsværelse. Som sygehjælpere ansattes de voksne sunde fra de smittede huse. For at man kunne kende dem, forsynedes de med et grønt armbind med en hvid kant, og det var dem forbudt at betræde byens huse. Til sygetransport anvendtes en spånseng med 2 bærestænger. Til portører an-

sattes nogle stærke karle, som ligeledes gjorde tjeneste ved renselsen af de smittede boliger og yderligere fungerede som ligbærere. Disse var selvfølgelig ligesom sygehjælperne afspærret fra den ikke smittede befolkning.

At afspærre hele byen var ikke muligt. De huse, som beboedes af flere familier, kunne heller ikke afspærres af hensyn til de raske. Men da alle familier havde hver sin udgang af huset, var det nok at isolere de angrebne familier. Disse blev saa afspærrede i 5 dage, efter at de havde været i kontakt med en kolerapatient, og det samme gjaldt enhver, der blot havde betrådt et smittet sted. Der blev sat advarselsplakater paa de huse, der var under karantæne. I fri luft havde afspærrede lov at tale med andre, da det betragtedes som uundgåeligt, og da smittefaren i frisk luft ansås for ringe.

Panum nærede nogen tvivl om, hvorvidt de 5 dages afspærring var nok, men kunne ikke få de lægekyndige folk på stedet til at gå ind på en længere observationstid. Man kendte ikke dengang med sikkerhed koleraens incubationstid, d. v. s. den tid, der forløber mellem smitten og sygdommens udbrud. Vi ved nu, at den er kort, undertiden kun få timer — gennemsnitlig 3—6 dage. Derfor havde 5 fulde døgn isolation stor betydning.

Principet i afspærringen var altså ikke alene at adskille de syge fra de sunde, men også, at enhver, der på nogen måde havde været udsat for smitte i 5 døgn, blev afholdt fra at samles under tag i eet rum med nogen, der ikke havde været udsat for smitte. Panum skriver om disse foranstaltninger de kloge og lærerige ord:

»Det er langt fra ikke nok, at Lægen er paa det rene med sig selv over det Princip, han vil gennemføre, thi den vanskeligste Del af Opgaven er at bedømme, hvor strengt og paa hvilken Maade han kan sætte sin Vilje igennem. Det gælder ved en saadan Lejlighed netop om at holde sig paa Grænsen imellem det mulige og det virkelig umulige, uden i Vanskeligheder at øjne Umuligheder.«

Den vanskelighed, som han havde frygtet mest af alle, var, at det i henhold til lovbestemmelserne af stiftamtman-

den og stiftsfysikus ansås for nødvendigt at gøre enhver til samkvemets afbrydelse sigtende foranstaltning afhængig af sogneforstanderskabets samtykke. Denne autoritet bestod (foruden den tilforordnede sundhedskommission) af 12 personer, hvoriblandt 9 landboere, »der næsten ubetinget vilde erklære sig imod enhver Foranstaltning, der muligvis kunde foranledige Paalæg paa Hartkornet«, d. v. s. medføre udgifter. Det var derfor af afgørende betydning, at det i sogneforstanderskabets møde den 29. august endog lykkedes ham at vinde landboerne for de projekterede foranstaltninger. Den store plan kunne nu føres ud i livet.

Den 30. august gik Panum sin første runde i byen. Ved denne fandt han 9 kolerapatienter og 4 lig. Den 31. august blev de første patienter modtagne på hospitalet. Den 1. september var afspærringen fuldt etableret. Den 2. september var samtlige kolerasyge blevet indlagt på hospitalet. Efter at de syge var indlagt og karantænen forbi, blev boligerne under Panums eget tilsyn udluftet, rensset og kalket. Dr. Clausen foretog daglig visitation af alle byens huse, mens Panum selv kun gav sig af med de syge.

Resultaterne af alt dette viste sig omgående. Medens der i den uge, da Panum kom til Bandholm indtrådte 14 nye koleratilfælde og 6 dødsfald, var der i den følgende uge 2 nye tilfælde og 3 dødsfald. Derefter kom der kun enkelte tilfælde, ialt 4, med 1 dødsfald. Sidst i september var epidemien forbi. Den havde angrebet 28 personer, hvoraf 15 døde. Danmarks første koleraepidemi var standset med eet slag.

I oktober samme år blev Panum kaldt til Korsør, hvor der var indtruffet 2 dødsfald af kolera. Her lykkedes det helt at forhindre en epidemi ved udrensning og »4 Ugers stadigen vedligeholdte Vagt« ved kolerahuset. Der kom slet ikke flere tilfælde.

Da beretningen om koleraepidemien i Bandholm fremkom i »Hospitals-Meddelelser«, vidste lægerne ikke rigtig, hvad de skulle tro. Panums antikontaginøse afspærringsmetode stred så ganske mod det, som lægeautoriteterne hævdede. Aldrig før var en epidemi standset så hurtigt. Det lød næsten for godt til at vinde tiltro. »Bibliotek for Læger« skrev: »Vi

kunde ikke fornægte en Tvivl om disse Foranstaltningers væsentlige Indflydelse paa Epidemien«. Og tidsskriftet protesterede, som Julius Petersen skriver, bestemt mod at drage almindelige slutninger fra erfaringerne i Bandholm med hensyn til rigtigheden af afspærring overhovedet. »Ugeskrift for Læger« var mere anerkendende, men den norske kolera-autoritet Faye betragtede Panums færd som ligefrem utilbørlig. Den kritik og modstand, Panum således mødte hos lægeautoriteterne, førte oven i købet til, at han måtte fratræde sin kandidatstilling på Almindelig Hospital.

Han havde talt for døde øren. Og da anerkendelsen omsider kom, havde koleraen her i Danmark anrettet store ulykker.